

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

שושנת יעקב

הביטוי "שושנת יעקב" מוכר כהתחלת המזמור, "שושנת יעקב צהלה ושמחה בראותם יחד תכלת מרדכי / תשועתם היית לנצח ותקוותם בכל דוד ודור". מזמור זה אינו עומד בפני עצמו, אלא מהווה סופו של הפיוט "אשר הניא", הנאמר עם תום הברכות שלאחר קריאת המגילה. נראה שזו הארכה של הברכות, שכן המילים "אשר הניא" הן בעצם המשך לסוף הברכה: "האל המושיע". כלומר האל המושיע הוא אשר הניא עצת גוים וכו'.

במקורו, היה הפיוט "אשר הניא" נוסח מפויט, מורחב, של הברכה שלאחר המגילה. כלומר הקורא היה מברך: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר הניא עצת גוים [...] תשועתם היית לנצח ותקוותם בכל דוד ודור", וחותר ב"ברוך אתה ה' אל המושיע".

התופעה של שילוב פיוט בברכה אינה נדירה. ייתכן שחלק מהברכות חוברו מראש בצורת פיוט, ולחלקן הוכנס פיוט אשר הרחיב את הנוסח הקדום. לדוגמה: נוסח מפויט של ברכת "מעריב ערבים" כאשר היא נאמרת בליל שבת: "ברוך אתה ה' [...] אשר כלה מעשיו ביום השביעי ויקראו עונג שבת קדשו [...] ברוך אתה ה' המעריב ערבים". דוגמה נוספת היא הברכה המפויטת בברית המילה: " [...] אשר קדש ידיו מבטן וחק בשארו שם [...] ברוך אתה ה' כורת הברית".

הפיוט "אשר הניא" כתוב באקרוסטיכון אלפביתי, כלומר האותיות הראשונות בכל שורה הן לפי סדר הא"ב. ברכה מפויטת הדומה מאוד ל"אשר הניא" היא "אשר בגלל אבות בנים גידל". פיוט זה נאמר אף הוא לאחר קריאה בציבור, בספר דברים בשמחת תורה, וגם הוא כתוב באקרוסטיכון אלפביתי.

הפיוט "אשר הניא" הוא אנונימי ואין בו חתימה של מחבר. הוא שייך כנראה לתקופת הפיוט הקדומה, הקדם-קלאסית בארץ ישראל (לכל המאוחר המאה החמישית לספירה). מאפייני הפיוט, כמו לשונו הבהירה, משקל הטורים בו, היעדר חריזה, רמיזה על פסוקים מהמקרא, מתאימים לפיוטים קדומים אחרים: "אל אדון", "ישמח משה", "עלינו לשבח", אך נראה כי הוא מאוחר מהם. בדורות מאוחרים יותר התגלגל הפיוט לאיטליה, לגרמניה ולצרפת. מסלול זה של התגלגלות פיוטים מתאים אף הוא לפיוטי ארץ ישראל הקדומה.

בפיוט "אשר הניא" מספר הפייטן את סיפור המגילה. בהשוואה למגילה, שבה נפקד לכאורה מקומו של הקב"ה, מבליט הפייטן את תפקיד הקב"ה כמושעים של ישראל: בטור הפתיחה "אשר הניא עצת גוים" ובטור הסיום "תשועתם היית לנצח". הוא מעמיק את המבט על שורשי העימות בין המן למרדכי על ידי אזכור שנאת האחים העתיקה בין יעקב לעשו, סבו של עמלק המקראי ("ועורר

שנאת אחים לבנים"). כן מדגיש המשורר את חטאו של שאול, "בחמלתו על אגג נולד" (המן). (בהקשר זה יש אגדות העוסקות בשאלה מתי נולד האויב, המן, והרי אגג נותר יחידי אחרי השמדת כל עמו). הפייטן מעצים גם את תפקודם המרשים ותעוזתם של מרדכי ואסתר, "מי זה יעמד לכפר שגגה / למחל חטאת עון אבותינו" (מרדכי); "נץ פרח מלולב / הן הדסה עמדה לעורר ישנים" (אסתר).

לכל אורך הפיוט משובצים פסוקים ממגילת אסתר, מספר דברים, תהלים, יונה, איוב ועוד. השיבוץ הוא מסוג השיבוץ הניטרלי שהוא קישוט אמנותי מפתיע לשיר. אין לציטוט או לקישור המקראי כל משמעות לעניין המסר שמעביר השיר. דוגמה לכך הוא הטור, "שושנת יעקב צהלה ושמחה בראותם יחד תכלת מרדכי". הטור מבוסס על הפסוק, "ומרדכי יצא [...] בלבוש מלכות תכלת וחור [...] והעיר שושן צהלה ושמחה" (אסתר ח, טו). רק הצירוף "צהלה ושמחה" הוא מקורי. הפייטן יצר ביטוי חדש, "תכלת מרדכי", וכן "העיר שושן" הוחלפה לכינוי לעם ישראל, "שושנת יעקב". כינוי זה מתבסס על הפסוק משיר השירים (ב, ב): "כשושנה בין החוחים כן רעיני בין הבנות".

בטורים אחרים בפיוט משובצים פסוקים כלשונם (כמעט). למשל הטור הראשון, "אשר הניא עצת גוים ויפר מחשבות ערומים" מבוסס על שני פסוקים: האחד, מתהלים (לג, ז), "ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים", והאחר, מאיוב (ה, יב), "מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה". שני דוגמאות נוספות (ויש רבות אחרות): האחת, "להשקותו יין חמת תנינים". הביטוי מבוסס בשינוי קל על "חמת תנינים יינם" (דברים לב, לג). הדוגמה האחרת מתייחסת להתפארות המן שגרמה בסוף לנפילתו: הטור, "גאה בעשרו וכרה לו בור וגדלתו נוקשה לו לכד" מבוסס מבחינה לשונית על פסוק בתהלים (ז, ט"ו): "בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל", ומבחינה רעיונית, על פסוק בקהלת (י, ח), "חפר גומץ בו יפל ופורץ גדר ישכנו נחש".

הטור האחרון בפיוט הוא, "תשועתם היית לנצח, ותקוותם בכל דוד ודור". החלק הראשון מתבסס על הפסוק, "אכן לשקר מגבעות המון הרים אכן בה' אלהינו תשועת ישראל" (ירמיהו ג, כג), ואילו החלק השני מסתמך על הפסוק, "כי אתה תקוטי ה' אלהים מבטחי מנעוריי" (תהלים עא, ה). שני הפסוקים מחזקים את המשמעות של מילות הטור והפיוט כולו: תשועת ה' לנצח והתקווה של עם ישראל הנמשכת מדור לדור.

ד"ר שרה קליין

מרצה במסלולים חינוך מיוחד והגיל הרך

פרשתנו, פרשת שמיני מתארת את היום השמיני להקמת המשכן, הוא ראש חודש ניסן. בתחילת הפרשה, קורא משה לאהרון בפעם הראשונה להיכנס לתפקיד, להעלות את הקרבנות ולכפר עבור עם ישראל. לאחר עבודת הקרבנות של אהרון מתגלה כבוד ה' אל כל עם ישראל, השכינה שורה על עם ישראל בשלמות והשמחה בעם עצומה. בהמשך, עוסקת הפרשה בענייני אכילה: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר אֱלֹהִים דִּבְרוּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: זֹאת הַחֵיָה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכֹּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ". מכאן שיש מאכלות כשרים ושאינם כשרים. בפרשה מופיע פירוט הבהמות, הדגים והעופות המותרים באכילה ואיזה בעלי חיים אסורים; מה טהור ומה טמא. המגע שלנו עם הטבע הוא אינו מובן מאליו ואינו פשוט. לאדם יש נשמה עם נטייה ליושר, לחסד, לשלום. האדם שונה משאר היצורים שבטבע, משאר חיות השדה. עליו לשמור על הנפש שלו, על הייחוד האנושי שלו. למאכלות כשרים יש את הטבע הטוב, את התכונות הטובות, את המשכו של אור בצורה נכונה. מצבו של אדם תלוי לאיזה שורש הוא מתקשר. עלינו להיזהר לא להתחכך יתר על המידה החיות הטורפות, חיות הפרא. אנו צריכים לקחת לקרבנו יצורים שכנראה מתאימים יותר לעולמנו הפנימי, לנשמתנו. כתוב על המאכלות האסורים, "וַיִּטְמְתֶם בָּם", ובגמרא, "וּנְטַמְתֶּם בָּם" (מסכת יומא). כלומר, אכילת מאכלות אסורים גורמת לאטימות, זה מטמטם וסותם את הצינורות של הלב. המאכלות האסורים סותמים את דרכי הזרימה של החיות, בגשמי וברוחני. עוד כתוב בזוהר, "ובא וראה, כל מי שאוכל מאכלות האסורים, מתדבק בצד האחר, ומתעב נפשו וגופו, ורוח הטומאה שורה עליו, ומראה עצמו שאין לו חלק בא-ל העליון, ואינו בא מן הצד שלו, ואינו דבוק בו" (שם קיא). למען השראת השכינה, למען השלמות, צריך לטהר את הגוף

שיהיה טהור, שהחיות תבואנה רק ממאכלות כשרים. כך יכול האדם להתקשר לשכינה. גם עם החיות וגם עם הטבע צריך לנהוג בעדינות. לא כל דבר מתאים לנפש שלנו, לעולמנו הרוחני. עניין זה פוגש אותנו גם בחיים – יש לשים לב לשמר את הנפש שלו. יש בעולם קולות והתרחשויות רבים והאדם צריך לשים לב שכל דבר שהוא מכניס לתוך נפשו מתאים לו ולא פוגם בתום ובאישיות שלו. האוכל הוא משל להפנמה ולמה שאנו לוקחים לתוכנו מהסביבה. כמו שאנו עושים סינון באוכל, כך עלינו לעשות סינון נפשי שיפעל בכל עניין שאנו מותרשמים ממנו, מהמציאות הסובבת אותנו. לא כל המראות והתרחשויות צריכות למצוא בהכרח מקום במוחנו ובלבנו, בדמיון וברגש שלנו. הטהרה היא היכולת לשמור על נפשנו כפי שהיא. נפשנו בטהרה דורשת סינון גדול, מיון, שמירת אצילות הרוח, שמירת אצילות האדם. כך אנו שומרים על המקדש בתוכנו, לא רק בעלייתנו אל הקודש אלא גם ביציאתנו אל המקדש. הפרשה נקראת שמיני. כמצוין בפתיחה, היום השמיני היה ראש חודש ניסן, היום שבו הוקם המשכן סופית ובו שרתה השכינה בשלמות על עם ישראל. היום השמיני מראה על משהו שהוא למעלה מהטבע. שבע מראה על המסגרת של כל הטבע, ושמיני אינו מופיע בטבע; מושג של יום שמיני יהיה לעתיד לבוא. השכינה אינה דבר זמני, זה מחויב להיות רצוף. לכן האדם צריך להיות כמו היום השמיני, שאין הסתרות, רק אור. צריך לב טהור ונשמה טהורה כדי להגיע לזה. שנזכה בעז"ה לטהר את נפשנו בעניינים הגשמיים והרוחניים ומתוך כך נזכה לגאולה שלמה במהרה.

(הדברים נאמרו על ידי הרב אליעזר קשתיאלי)

רעות רוזיטי

סטודנטית במסלול חינוך מיוחד